

Ambassadeurs van het christendom

De representatieve en (politiek-)missionaire functies van portretten van zwarte mannen en vrouwen uit de 16de en vroege 17de eeuw

Afb. 13. Andrés Sánchez Gallque, *Portret van Don Francisco de Arobe en Zijn Zonen Pedro en Domingo*, 1599, olieverf op papier, 92 x 175 cm, Madrid, Museo de América, inv. nr. 00069.

Student: Sosha Lemmen
Studentnr.: 3504611
Vak: Onderzoekswerkgroep II: Middeleeuwse kunst
Docent: Dr. V.M. Schmidt
Datum: 1 februari 2012

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Introductie	2
<i>1.1 Inleiding</i>	2
<i>1.2 Ras, kleur en stereotyperingen</i>	3
<i>1.3 De stand van zaken in de wetenschap</i>	4
Hoofdstuk 2: Portrettypen	5
<i>2.1 (Verkapte) portretten in tekeningen, studies en schetsen</i>	5
<i>2.2 Koningen, portretreeksen en prenten</i>	5
<i>2.3 Pages en bedienden</i>	6
<i>2.4 Stichterportret</i>	6
<i>2.5 Zelfstandige geschilderde portretten</i>	7
Hoofdstuk 3: Casestudy	8
<i>3.1 Casestudy: Ambassadeurs</i>	8
<i>3.2 Afsluiting</i>	11
Afbeeldingen	12
Literatuurlijst	16
Lijst van afbeeldingen	18

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Inleiding

Vroege portretten van mannen en vrouwen van (deels) negroïde afkomst kunnen niet of slechts ten dele als een algemene en homogene groep besproken worden. Heden ten dage is slechts een beperkt aantal werken met portretten van zwarte personen bekend en er is dan ook nog veel onduidelijkheid over de hoeveelheid werken die binnen deze parameters liggen of hebben gelegen. Sommige werken zijn verloren gegaan of versneden. Portretten van zwarte bedienden zijn soms overschilderd wanneer sentimenten over bijvoorbeeld de slavernij, zich wijzigden. Ook werden in documentatiebronnen vaker gekleurde personen niet als zodanig beschreven, als zij niet al simpelweg geheel weggelaten werden uit een beschrijving. In de laatste decennia is echter meer aandacht voor zwarte personen in de kunst gekomen waardoor nu ook enkele werken die in het verleden in particuliere collecties verborgen lagen langzamerhand hun weg naar de openbaarheid vinden.

De bestudering van zwarte personen in de kunst is een opkomend onderzoeksterrein en de afgelopen decennia zijn vele interessante studies op dit gebied gepubliceerd. Verscheidene individuele portretten uit het gekozen tijdsgewricht zijn onderzocht en men heeft over latere tijdsperiodes zelfs volledige studies geschreven die betrekking hebben op de portrettering van zwarte mannen en vrouwen. Men heeft echter nog niet eerder een overzicht van de verschillende typering in de portretkunst van deze vroege periode trachten op te stellen. In deze tekst zal aan de hand van voorbeelden een impressie worden gegeven van verschillende typen portretten van zwarte mannen en vrouwen uit de 16de en het begin van de 17de eeuw. Sommige van deze typologieën overlappen maar een gescheiden benadering verduidelijkt mogelijk enkele complicerende factoren waar men bij bestudering van dit materiaal tegenaan loopt. Bij sommige portrettypen zal het gegeven voorbeeld gelijk het enige bekende werk van dit type zijn, terwijl bij andere slechts een impressie kan worden gegeven van een grotere groep werken. Bij de omschrijving van deze verschillende typen zal ook aandacht worden geschonken aan de verschillende functies die op de besproken portretten van toepassing zijn geweest. Men moet hierbij voornamelijk denken aan representatieve, commemoratieve en decoratieve functies.

Enkele schilderijen dragen echter een impliciete politieke of missionaire functie die door het ingewikkelde samenspel van betekenislagen om extra aandacht vraagt. Deze aandacht zal tot uitdrukking komen in een afsluitende casestudy die zich zal focussen op enkele ambassadeurs en hun representatie binnen onder andere het christendom: *Antonio Emanuele, markies van Ne Vunda* (afb. 11 en 12) en *Don Francisco de Arobe en zijn zonen* (afb. 13). Bij deze casestudy zal onder andere kort worden gesproken over verschillende concepten zoals *europeanisering*, *exotisme* en *gedeeld erfgoed*.

1.2 Ras, kleur en stereotyperingen

Ras is een term die over de jaren heen meerdere betekenisveranderingen heeft ondergaan.¹ Verder is deze term in verschillende periodes en door verschillende bevolkingsgroepen op zeer uiteenlopende wijze gewaardeerd. Men loopt dan ook al gauw het risico op anachronistische wijze de term *ras* toe te passen op een periode waarin dit begrip een andere betekenis had dan de betekenis die men hier heden ten dage aan schenkt. Deze ingewikkelde kwestie is te complex om hier in detail te bespreken maar het is belangrijk deze complexiteit te benoemen en in het achterhoofd te houden wanneer men zich bezighoudt met de geschiedenis van het kolonialisme en de slavernij.

Als een algemene regel zal het woord *zwart* met eventueel een regionale of nationale toevoeging worden gebruikt voor de beschrijving van de besproken subjecten. Het verouderde begrip *moor* zal in deze tekst vanwege de verschillende interpretatiemogelijkheden zoveel mogelijk buiten beschouwing worden gelaten. Ook andere termen die betrekking hebben op huidskleur en die voor sommigen een negatieve associatie oproepen zullen waar mogelijk worden gemeden.

Extreem stereotyperende uitbeeldingen van zwarte personen zullen niet worden besproken; al zal blijken dat in uitbeeldingen van zwarten die op het eerste gezicht van positieve aard lijken te zijn, ook waardeoordelen van negatieve aard verborgen zitten.² Verder zullen de verbeeldingen van de zwarte heilige Mauritius en de zwarte koning Caspar niet worden besproken, ook al zijn in sommige van deze voorbeelden verkapte portretten van individuen terug te vinden.³ In plaats hiervan zal de focus zo veel mogelijk liggen op personen die als zichzelf zijn afgebeeld. Het mag echter duidelijk zijn dat ook bij deze groep nog steeds vele gradaties in (stereo)typering kunnen zijn toegepast.

¹ Zie voor deze betekenisveranderingen en het gevaar van een anachronistische benadering onder andere: Erickson (1993), pp. 500-504.

² Voor meer achtergrond over stereotyperingen in de beeldende kunst zie onder andere: Nederveen Pieterse (1990); Martin (1993); Lowe (2005), pp. 17-47.

³ De verbeelding van de zwarte koning in de kunst is door Paul Kaplan verder uitgediept in zijn boek *The rise of the black magus in western art* en de zwarte heilige Mauritius is door Gude Suckale-Redlefsen in het boek *The black Saint Maurice* van een bespreking voorzien. Zie: Kaplan (1985) en Suckale-Redlefsen (1987).

1.3 De stand van zaken in de wetenschap

Het onderzoek naar de representatie van mannen en vrouwen met een (deels) negroïde achtergrond heeft de afgelopen decennia een vlucht genomen.⁴ Het grootste en belangrijkste voorbeeld is het project *The Image of the Black in Western Art*. Dit project heeft een schat aan afbeeldingen en literatuur bij elkaar gebracht. De begeleidende publicatie, in zijn meest recente uitgave geredigeerd door David Bindman en Henry Louis Gates Jr., is een onmisbaar uitgangspunt voor elke onderzoeker die zich in deze materie wil verdiepen. Van groot belang zijn de verdiepende werken *Blacks in the Dutch World* van Allison Blakely en *Black Africans in Renaissance Europe* van Tom Earle en Kate Lowe. Ook het boek *The Negro in Art* van Alain Locke uit 1979 geeft een relevante en interessante inkijk op zwarte personen als subject en object in de kunst. Recentelijk heeft de tentoonstelling *Black is beautiful* zowel een interessante catalogus door Elmer Kolfin en Esther Schreuder als een onderzoekswebsite opgeleverd en het is dan ook aan te raden bij een studie van dit complexe onderwerp beiden te raadplegen. Voor enkele specifieke landen en tijdsgewrichten zijn studies gemaakt die betrekking hebben op de uitbeelding van zwarte personen. Voorbeelden hiervan zijn een stuk van Carmen Fracchia dat betrekking heeft op zwarte slaven in het vroegmoderne Spanje en een stuk van Paul Kaplan dat ingaat op de idee van een Ottomaanse etniciteit. Andere voorbeelden zijn een studie naar zwarte vrouwen in de Canadese kunst van Charmaine Nelson en een werk van David Dabydeen dat ingaat op de verbeelding van zwarte personen in de Engelse kunst van de 18de eeuw. Deze voorbeelden vertegenwoordigen slechts een klein gedeelte van het groeiende aantal deelstudies dat recentelijk het licht heeft gezien. In 2012 wordt het onderzoeksveld met twee zeer interessante projecten verrijkt. Het boek *Slave Portraiture* van Agnes Lugo-Ortiz en Angela Rosenthal zal zich volledig focussen op portretten uit het slavernijverleden en de tentoonstelling *Revealing the African Presence in Renaissance Europe* (14 oktober 2012 – 21 januari 2013) in The Walters Art Museum in Baltimore zal trachten met nieuw elan naar de uitbeelding van zwarte Afrikanen in de renaissance te kijken. Voor een impressie van het onderzoek naar voorbeelden van zwarte personages in de literatuur kan men onder andere het werk van Peter Erickson ter hand nemen.

⁴ De meest recente uitgave van *The Image of the Black in Western Art* is: Bindman en Gates, Jr. (2010-2012). Bij het project hoort een website, <<http://www.imageoftheblack.com/>>, en een fotoarchief met ongeveer 30.000 kunstwerken. Dit archief wordt gedigitaliseerd en is ten dele reeds digitaal in te zien via de *ARTstor database*: <<http://www.artstor.org/>>. Blakely (1993); Earle en Lowe (2005); Locke (1979); Kolfin en Schreuder (2008); <<http://www.blackisbeautifulamsterdam.nl/>>; Fracchia (2007), pp. 179-195; Kaplan (2011), pp. 41-66; Nelson (2010); Dabydeen (1985); Lugo-Ortiz en Rosenthal (2012); Tentoonstelling *Revealing the African Presence in Renaissance Europe*, <<http://thewalters.org/eventscalendar/eventdetails.aspx?e=1330>>; Erickson (1993), pp. 499 en 524-525. Zie voor meer gespecialiseerde literatuur de literatuuropgaven van de hierboven genoemde werken en de literatuurlijst aan het einde van deze tekst.

Hoofdstuk 2: Portrettypen

2.1 (Verkapte) portretten in tekeningen, studies en schetsen

Er zijn verscheidene werken op papier waarop zwarte mannen en vrouwen zijn afgebeeld. Deze werken zijn soms lastig te classificeren aangezien het niet onmiddellijk duidelijk hoeft te zijn of men een zelfstandige tekening, een voorbereidende schets of een studie ter illustratie van een ander werk voor zich heeft. Een ander punt dat men in gedachten moet houden wanneer men met voorbereidende schetsen of studies te maken heeft is dat deze onder andere voor afbeeldingen van de drie koningen, uitbeeldingen van de heilige Mauritius of andere zwarte personages konden worden gebruikt.

Misschien wel de bekendste tekening uit deze periode en zeer waarschijnlijk het eerste zelfstandige getekende portret van een zwarte vrouw is het door Albrecht Dürer (1471-1528) in 1521 gemaakte *Portret van Katharina* (afb. 1). Een ander getekend portret van Dürer is het *Portret van een Zwarte Man* uit 1508 (afb. 2), maar bij dit werk is het lastiger uit te maken of we met een schets of met een zelfstandig portret te maken hebben. Een derde voorbeeld is het door Antonio Carracci (1583-1618) rond 1600 getekende *Portret van een Afrikaanse Jongen* (afb. 3). In deze tekening lijkt Carracci een bepaalde sensitiviteit te hebben nagestreefd die dit werk mogelijk buiten een stereotyperende context plaatst. De jongeman lijkt namelijk op het eerste gezicht niet voor de uitbeelding van een koning, een heilige of een stereotype als voorbeeld te hebben gediend, wat nieuwsgierig maakt naar de redenen voor dit portret.

2.2 Koningen, portretreeksen en prenten

Een andere categorie portretten is te vinden in reeksen afbeeldingen van koningen en andere heersers die men zowel in geschilderde als in gedrukte vorm tegenkomt. Een zeer bekend voorbeeld hiervan is de door Cristofano dell'Altissimo (ca. 1525-1605) tussen 1552 en 1568 geschilderde reeks portretten die heden ten dage in de Uffizi in Florence te bewonderen zijn (zie afb. 4). Een tweede voorbeeld is de *Cosmographie universelle* van André Thevet (1516-1590) waarin ook portretten van Afrikaanse koningen voorkomen. Aan deze afbeeldingen zitten echter wel wat haken en ogen. De meeste koningen zullen namelijk nooit door de kunstenaars die hen afbeelden zijn aanschouwd. Men baseerde zich op andere naar het leven gemaakte portretten of op beschrijvingen. De hierop gebaseerde portretten werden echter wel als *originele* afbeeldingen van deze koningen gezien, een notie waarvoor men het hedendaagse paradigma van levensechtheid opzij zal moeten schuiven.

2.3 Pages en bedienden

Pages en bedienden, in veel gevallen slechts eufemismen voor slaven, werden vaker op portretten afgebeeld. Misschien wel het bekendste voorbeeld hiervan is het door Titiaan (ca. 1487-1576) geschilderde *Portret van Laura Eustochia* (afb. 5).⁵

Een ander bekend voorbeeld van een portret met een page is een werk van Paris Bordone (1500-1571) uit ca. 1550 (afb. 6). Dit portret toont een man in wapenuitrusting die wordt ondersteund door een witte en een zwarte page. Bij beschrijvingen van dit werk werd echter vaker enkel de witte page genoemd wat eens te meer de geschiedkundige onzichtbaarheid van zwarte bedienden pijnlijk naar voren brengt.⁶

Soms werden pages of bedienden ook los afgebeeld. Men moet er dan evenwel rekening mee houden dat deze werken meestal niet als losse portretten maar als allegorieën dienst zullen hebben gedaan. Een bijzonder voorbeeld van deze gang van zaken is te vinden in twee werken uit de omgeving van Annibale Carracci (1560-1609) waarop dezelfde zwarte vrouw op bijna exact dezelfde wijze is afgebeeld (afb. 7 en 8). Het eerste werk is een uitsnijding van een groter werk waarbij nog net de mouw van een andere vrouw is te zien. Het tweede werk is duidelijk gebaseerd op het eerste werk in zijn uitgesneden versie.⁷ Over de redenen voor deze twee opvallende portretten valt slechts te speculeren maar het is mogelijk dat bij het eerste werk men de vrouw als dienstmeisje heeft afgebeeld en bij het tweede werk als een allegorie. Een zeer speculatieve mogelijkheid is dat de vrouw toch ook al in het eerste werk een hoofdpersonage is geweest. In Kate Lowe's artikel "Representing" Africa' staat namelijk dat sommige Congolese ambassadeurs hun vrouwen meenamen naar Europa en dat deze door de Europese dames met alle eegards werden ontvangen, wat in theorie de mogelijkheid met zich meebrengt dat er uitbeeldingen van vrouwen van ambassadeurs kunnen zijn.⁸

2.4 Stichterportret

Een bijzondere en unieke plaats in de portretkunst wordt ingenomen door een zwart stichterportret op een werk dat heden ten dage wordt toegeschreven aan Davide Ghirlandaio (ca. 1452-1525) (zie afb. 9).⁹ Dit ruwweg rond 1495 gedateerde werk was waarschijnlijk een klein altaarstuk met de kroning van de maagd Maria door God de Vader, Christus en de Heilige Geest. Een werk waarvoor de geportretteerde zwarte stichter waarschijnlijk de opdracht heeft gegeven. Bij eerdere beschrijvingen van dit werk komt men echter dezelfde praktijk van weglating tegen die men ook bij beschrijvingen van werken met pages ziet: de zwarte persoon wordt in het geheel niet benoemd.

⁵ Zie voor het portret van Laura Dianti en de gemeenplaats van de zwarte page onder andere: Bestor (2003), pp. 628-673.

⁶ De (on)zichtbaarheid van zwarte bediendes op portretten is beschreven door: Erickson (2009), pp. 23-61.

⁷ Zie voor een uitgebreidere beschrijving van dit werk: *Christie's* (2005).

⁸ Lowe (2007), pp. 112-113.

⁹ Zie voor een bespreking van dit werk: Lowe (2008), pp. 73-78 en 80-81.

Men komt echter ook wanneer de zwarte man wel wordt genoemd tot zeer verschillende interpretaties. Zo hebben sommigen de man als een attribuut van Antonius van Padua bestempeld, wat echter door Kate Lowe in krachtige termen wordt afgewezen. Zij poneert dat Antonius van Padua al een herkenbaar attribuut in zijn handen heeft, een brandend hart, en dus geen tweede attribuut nodig heeft. Een ander detail dat er volgens sommigen op wijst dat de zwarte man niet een stichter is, is het feit dat de handen van de man niet zichtbaar zijn. Deze redenering wordt echter door Kate Lowe onderuit gehaald door een vergelijking te maken met een portret van een stichteres op een ander aan Davide Ghirlandaio toegeschreven werk waarin ook de handen van deze stichteres niet zichtbaar zijn. De zwarte man is verder beter uitgewerkt als de rest van het altaarstuk wat de theorie dat dit een naar het leven geschilderd portret kan zijn nog verder versterkt.

2.5 Zelfstandige geschilderde portretten

Volledig zelfstandige portretten van zwarte personen in de 16de eeuw zijn erg zeldzaam. Een zeer belangrijk voorbeeld is het *Portret van een Afrikaanse Man* van Jan Mostaert (ca. 1474-1552/53) (afb. 10), dat het eerste zelfstandige portret van een zwarte Afrikaanse man lijkt te zijn.¹⁰ Veel andere voorbeelden zijn er zoals gezegd niet en welke er wel zijn brengen vaker interpretatieproblemen met zich mee omdat men de ontstaansgeschiedenis niet kent en deze lastig kan achterhalen. Zo kan men het eerder besproken *Portret van een Zwarte Dame* uit de omgeving van Annibale Carracci (afb. 8) gemakkelijk als een zelfstandig portret zien wanneer men het andere uitgesneden werk (afb. 7) niet kent. Wanneer men echter beide werken naast elkaar legt dan lijkt het onwaarschijnlijk dat wij hier met zelfstandige portretten te maken hebben.

Een bijzonder geval zijn enkele portretten van een man die mogelijk een deels negroïde achtergrond heeft gehad: Alessandro de' Medici, ook bekend als Il Moro.¹¹ Bij deze portretten is het echter niet geheel duidelijk in hoeverre Alessandro's Afrikaanse afkomst gekend was; mogelijk heeft men hem vanwege zijn bijnaam in sommige afbeeldingen aangepast aan de kleur die men bij zijn bijnaam zou verwachten.

¹⁰ Zie voor dit portret onder andere: Van den Boogaart (2005), pp. 412-433; Filedt Kok (2005), pp. 8-11; Filedt Kok en De Winkel (2005), pp. 380-411.

¹¹ Zie voor Alessandro onder andere: Walker-Oakes (2001), pp. 127-146 en Brackett (2005), pp. 303-325.

Hoofdstuk 3: Casestudy

3.1 Casestudy: Ambassadeurs

In de 15de en 16de eeuw kwamen de eerste christelijke Afrikaanse ambassadeurs naar Portugal en het pauselijke hof in Rome.¹² In deze tijd vindt men dan ook de eerste Europese portretten van deze ambassadeurs, al zijn de meeste van deze portretten nog steeds enkel verbeeldingen van een continent en niet van een persoon als individu.

In deze casestudy zal specifiek worden gesproken over Ethiopische en Congolese gezanten aangezien het deze twee christelijke landen waren die in deze tijd meerdere ambassades naar Europa stuurden.¹³ In dezelfde tijd speelde ook de Europese koloniale politiek in onder andere Zuid-Amerika een niet te onderschatten rol in de uitbeelding van zwarte personen van allerlei allooi. Deze beide intercontinentale uitwisselingen zullen dan ook in de casestudy een rol spelen.

Ethiopië en Kongo verschilden zeer qua cultureel milieu en de aanname van het christendom had dan ook een verschillende uitwerking die men in hun ambassades terug kan zien. Ook de politiek van het kolonialisme had een grote uitwerking op de verschillende landen die zich in beide ambassades deed kennen. Zo verschenen pas na 1580 Congolese ambassadeurs in Rome; voor die tijd werden zij namelijk om politieke redenen in Portugal tegengehouden.¹⁴ Een groot verschil tussen Ethiopische en Congolese gezanten was het feit dat ambassades uit Ethiopië vaker werden gevormd door mannen met een religieuze professie terwijl ambassades uit Kongo voornamelijk bestonden uit mannen (en vrouwen) van prinselijke bloede.¹⁵ Dit verschil kon men ook visueel aanschouwen aangezien Ethiopische gezanten zich in hun eigen religieuze dracht kleedden terwijl gezanten uit Kongo in de rijkste Europese kledij werden gestoken wanneer zij Europa binnentraden. Soms kreeg men tegelijk met de Europese kledij ook bedienden om de status van de ambassade en de ambassadeur te verduidelijken. Dit waren zaken die niet speelden bij een ander type ambassadeurs dat vaker door Afrikaanse ambassades werd ingehuurd. Men huurde namelijk soms ambassadeurs van Europese afkomst in om de vele rituelen van de Europese hoven te kunnen doorstaan. Deze van neerbuigendheid getuigende rituelen en wat zij van Afrikaanse gezanten vroegen waren niet te onderschatten. Gezanten aan het pauselijk hof werden geacht volledig 'geëuropeaniseerd' te zijn voordat zij zelfs maar een audiëntie kregen.¹⁶ Dit betekende dat men onder andere Europees gekleed moest gaan, Europese vaardigheden tentoon moest spreiden en zich religieus volledig aan Europese normen moest conformeren.

¹² Lowe (2007), pp. 101-128.

¹³ In de 15de en 16de eeuw noemden Ethiopiërs zichzelf *Abissini*: Lowe (2007), p. 118.

¹⁴ Lowe (2007), p. 108.

¹⁵ Lowe (2007), pp. 111-112.

¹⁶ Lowe (2007), p. 119.

In veel van de portretten van deze ambassadeurs spelen deze conformerende factoren een grote rol waardoor het soms lastig is in te schatten in hoeverre deze portretten gelijken op de personen die zij werden geacht uit te beelden. De Congolese ambassadeur Antonio Emanuele, de markies van Ne Vunda, heeft echter een speciale plek in de rij van geportretteerde Afrikaanse ambassadeurs.¹⁷ Zijn buste in de Santa Maria Maggiore is namelijk gebaseerd op zijn dodenmasker (afb. 11). Een tweede onderscheidende factor is het grote aantal afbeeldingen dat van hem is gemaakt wat een teken is van zijn uitzonderlijke status (zie bijvoorbeeld afb. 12).

Ne Vunda was in 1608 de eerste ambassadeur van Kongo die een informele audiëntie met de paus kreeg. Voordat hij deze eer kon ontvangen was hij echter maar liefst vier jaar onderweg geweest waardoor hij doodziek en uitgeput in Rome aankwam. Hij stierf dan ook slechts enkele uren na het bezoek dat paus Paul V op 5 januari aan zijn ziekbed bracht, een feit dat waarschijnlijk een grote indruk op de paus heeft gemaakt. Een saillant detail is dat de volgende dag het feest van Driekoningen werd gevierd, waardoor Ne Vunda impliciet werd gekoppeld aan de zwarte koning Caspar. Bij de uitwerking van zijn op zijn dodenmasker gebaseerde portretbuste werd hem een Romeinse toga aangemeten en achter op zijn rug werd hem een bos pijlen omgehangen. Beide elementen maakten geen deel uit van Ne Vunda's dracht en men moet dus onderkennen dat men hem dan wel fysiek correct weergaf maar dat men voor de rest van zijn weergave nog steeds slechts gemeenplaatsen gebruikte.

Het *Portret van Don Francisco de Arobe en zijn zonen Pedro en Domingo* uit 1599 (afb. 13) is het oudst bekende gesigeneerde en gedateerde schilderij uit het koloniale Zuid-Amerika.¹⁸ Het is geschilderd door de kunstenaar Andrés Sánchez Gallque in Nueva Granada, het huidige Ecuador.¹⁹ Sánchez Gallque was een inheemse kunstenaar die de Incataal *Quechua* sprak en het lijkt dan ook op het eerste gezicht erg verrassend dat uitgerekend hij werd uitgekozen om dit schilderij te schilderen voor de rechter Juan del Barrio de Sépulveda. De mannen op het schilderij waren namelijk niet de opdrachtgevers van het werk maar zij representeerden voor Del Barrio de kerstening van, en overwinning op, de inheemse bevolking. Een verklaring voor de keuze voor Sánchez Gallque ligt mogelijk in het feit dat deze inheemse kunstenaar geschoold was in de Europese schildertraditie door de Dominicaanse broeder Pedro Bedón die weer bij de Italiaanse schilder Bernardo Bitti onderricht had genoten.

¹⁷ Lowe (2007), pp. 120-123.

¹⁸ Voor het schilderij van *Don Francisco* zie onder andere: Feest en Kann (1987), pp. 152, 362-363; Cummins en Taylor (2002), pp. 159-161; Bailey (2005), pp. 160-163; Newland (2006), p. 418. De Latijnse tekst in de cartouche is: "Philippo 3 Catholico Regi Hispaniar Indiar q dn o suo doctor Joanes del Barrio a Sepulveda Auditor sue Cancellariae del Quito suis expensis fieri curavit Anno 1599".

¹⁹ Voor een biografie van Andrés Sánchez Gallque zie: Bailey (2005), p. 423 en Newland (2006), p. 534. De naam Sánchez Gallque is een Spaanse versie van de achternaam van deze kunstenaar, zijn oorspronkelijke naam was mogelijk Sangolquí. Zie: Lane (2002), p. xii.

Pedro Bédon en Andrés Sánchez Gallque maakten beiden deel uit van een religieuze gemeenschap die een vreedzaam samenleven van Indianen, Afrikanen en Spanjaarden voorstond en het is dan ook verleidelijk te denken dat ook deze motieven hun stempel op het schilderij hebben gedrukt.

Don Francisco de Arobe was een heerser van een Afrikaans-Indiaanse gemeenschap in de provincie Esmeraldas aan de noordkust van Ecuador. In 1597 bekeerde zijn gemeenschap zich tot het christendom en accepteerde tegelijk hiermee de Spaanse autoriteit. Het zijn dan ook deze twee gebeurtenissen die Del Barrio wilde uitdrukken toen hij de opdracht voor dit werk aan Sánchez Gallque gaf. Het schilderij werd na voltooiing door Del Barrio met enkele documenten die de vrede met de inheemse bevolking betoogden als gift naar koning Filips III van Spanje gestuurd. Enkele jaren later braken er echter grote onlusten uit in de bedwongen provincie en er zijn documenten die een groot contrast schetsen met de vrede die het schilderij moest uitbeelden. In deze documenten wordt namelijk de onverschilligheid en onchristelijkheid van Don Francisco in felle bewoordingen beklagd, wat een genuanceerder beeld geeft van de eerdere vrede en de acceptatie van het christendom door de inheemse bevolking.

Don Francisco en zijn zonen waren van gemengd Afrikaans-Indiaanse afkomst en de gemeenschap waartoe zij behoorden bestond zowel uit ontsnapte slaven als Indianen. De kleding waarin zij zijn afgebeeld is een interessante mengeling van Spaanse en inheemse mode. De gouden gezichtsornamenten maken dat het geheel een inheems idee uitstraalt maar wanneer men goed kijkt dan blijkt de rest van de kleding erg Spaans aan te doen. Ook de speren zijn Spaans en de door de mannen aangenomen houding met hoed in de hand zal zeer waarschijnlijk hun respect voor de koning van het verre Spanje moeten uitdragen. Het is echter de vraag of deze boodschap ook door hen zo werd ervaren. De mannen lijken een bepaalde trots uit te dragen die niet in mindering wordt gebracht door het feit dat de opdrachtgever en de ontvanger van het werk zeer waarschijnlijk hen niet hetzelfde respect gunden dat zij werden geacht te betrachten. Het feit dat dit werk door een Indiaanse kunstenaar is gemaakt geeft het een unieke positie in de vroege geschiedenis van de uitbeelding van zwarte mannen en vrouwen. Een geschiedenis die wordt gekenmerkt door een krachtenveld waarin de exotische mens vaker als object dan als subject werd gezien.

3.2 Afsluiting

Uit de heden ten dage nog bekende uitbeeldingen van zwarte mannen en vrouwen in de 16de en vroege 17de eeuw komt een gemengd beeld naar voren. Bijna allen lijken zij aan te tonen dat het respect van Europeanen voor de gekleurde mens ver te zoeken was. Ambassadeurs werden gedwongen te europeaniseren door Europese kleding aan te trekken en Europese protocollen te volgen. Pages en bedienden werden gezien als objecten en heersers uit den vreemde werd niet hetzelfde respect geschonken dat zij werden geacht aan Europeanen te schenken. Zelfs het interessante idee dat er ook zoiets als een zwarte stichter van een altaarstuk kon zijn was vele eeuwen zo ongehoord dat men deze zwarte man maar liever afschreef als een attribuut. Maar tegenover al deze negatieve aspecten zijn toch ook enkele positieve te zetten. Zo zijn er enkele afbeeldingen van zwarte personen bewaard gebleven waarin een zeker respect voor het zwarte subject door de dikke lagen van Europese kleding heen schijnt. Trotse zwarte koningen en ambassadeurs lieten zich niet onderdrukken door een samenspel van kleding- en gedragscodes maar bleven onder deze Europese vernislaag zichzelf trouw. En zelfs in simpele schetsen komt soms een sensitiviteit naar voren die het zwarte subject in een ander daglicht plaatst. Dit door ons allen gedeelde erfgoed moet de komende jaren dan ook in zijn volle complexiteit tot uitdrukking kunnen blijven komen in alle vormen van onderzoek. Zodat zowel de negatieve als de positieve kenmerken van deze portretten ons mogen blijven inspireren om telkens met een nieuwe invalshoek de geschiedenis met frisse moed tegemoet te treden.

Afbeeldingen

Afb. 1. Albrecht Dürer, *Portret van Katharina*, 1521, zilverstifttekening op papier, 20 x 14 cm, Florence, Gabinetto dei Disegni e delle Stampe degli Uffizi.

Afb. 2. Albrecht Dürer, *Portret van een Zwarte Man*, gedateerd 1508, houtskooltekening, 32 x 21.8 cm, Wenen, Graphische Sammlung Albertina Museum, inv. nr. 3122. © Albertina, Vienna.

Afb. 3. Antonio Carracci, *Portret van een Afrikaanse Jongen*, ca. 1595-1605, zwart krijt op papier, 20.4 x 10.4 cm, Amsterdam, Rijksmuseum, inv. nr. RP-T-1889-A-2150.

Afb. 4. Cristofano dell'Altissimo, *Alchitrof, Keizer van Ethiopië*, ca. 1552-1568, olieverf op paneel, 59 x 42 cm, Florence, Galleria degli Uffizi.

Afb. 5. Titiaan, *Portret van Laura Eustochia*, ca. 1529, olieverf op doek, 118 x 93 cm, Kreuzlingen, Heinz Kisters Collection.

Afb. 6. Paris Bordone, *Portret van een man in wapenuitrusting met twee pages*, ca. 1550, olieverf op doek, 116.8 x 157.5 cm, New York, The Metropolitan Museum of Art, inv. nr. 1973.311.1.

Afb. 7. Toegeschreven aan Annibale Carracci, *Portret van een Zwart Dienstmisje* (detail van een groter portret), jaren 1580, olieverf op doek, 61 x 30.5 cm, Leeds, particuliere collectie.

Afb. 8. Omgeving van Annibale Carracci, *Portret van een Zwarte Dame*, eind 16de eeuw, olieverf op doek, 59 x 38.4 cm, verblijfplaats niet teruggevonden.

Afb. 9. Toegeschreven aan Davide Ghirlandaio, *Kroning van de maagd Maria met Hiëronymus en Antonius van Padua en een Zwarte Afrikaanse Stichter*, eind 15de eeuw / begin 16de eeuw, tempera op paneel, 109.8 x 71.6 cm, Hongarije, Esztergom, Keresztény Múzeum, inv. nr. 55194 .

Afb. 10. Jan Jansz Mostaert, *Portret van een Afrikaanse man*, ca. 1525-30, olieverf op paneel, 30.8 x 21.2 cm, Amsterdam, Rijksmuseum, inv. nr. SK-A-4986.

Afb. 11. Francesco Caporale, *Portretbuste van Antonio Emanuele, markies van Ne Vunda, de Congolese ambassadeur aan het pauselijk hof, porfier, 1629, Rome, Santa Maria Maggiore.*

Afb. 12. Agostino Tassi, *Antonio Emanuele, markies van Ne Vunda, 1616-17, fresco, afmetingen niet teruggevonden, Rome, Palazzo del Quirinale, Salone dei Corazzieri.*

Afb. 13. Andrés Sánchez Gallque, *Portret van Don Francisco de Arobe en Zijn Zonen Pedro en Domingo, 1599, olieverf op papier, 92 x 175 cm, Madrid, Museo de América, inv. nr. 00069.*

Literatuurlijst:

Website *ARTstor*, <<http://www.artstor.org/>> (23 januari 2012).

Bailey, Gauvin Alexander, *Art of Colonial Latin America*, London / New York 2005, (Art & Ideas).

Bestor, Jane Fair, 'Titian's portrait of Laura Eustochia. The decorum of female beauty and the motif of the black page', *Renaissance Studies* 17 (2003) nr. 4, pp. 628-673.

Bindman, David en Henry Louis Gates, Jr. (red.) *The Image of the Black in Western Art*, Cambridge, Massachusetts / London, England 2010-2012.

- *Volume I: From the Pharaohs to the Fall of the Roman Empire*, 2010.
- *Volume II: From the Early Christian Era to the "Age of Discovery"*.
Part 1: From the Demonic Threat to the Incarnation of Sainthood, 2010.
Part 2: Africans in the Christian Ordinance of the World, 2010.
- *Volume III: From the "Age of Discovery" to the Age of Abolition*.
Part 1: Artists of the Renaissance and Baroque, 2010.
Part 2: Europe and the World Beyond, 2011.
Part 3: The Eighteenth Century, 2011.
- *Volume IV: From the American Revolution to World War I*.
Part 1: Slaves and Liberators, 2012 (verwacht).
Part 2: Black Models and White Myths, 2012 (verwacht).

Website *Black is beautiful*, <<http://www.blackisbeautifulamsterdam.nl/>> (9 december 2011).

Blakely, Allison, *Blacks in the Dutch World. The Evolution of Racial Imagery in a Modern Society*, Bloomington / Indianapolis 1993, (Blacks in the Diaspora).

Van den Boogaart, Ernst, 'Cristoph le More, lijfwacht van Karel V?', *Bulletin van het Rijksmuseum* 53 (2005) nr. 4, pp. 412-433.

Brackett, John K., 'Race and rulership. Alessandro de' Medici, first Medici duke of Florence, 1529-1537', in: T.F. Earle en K.J.P. Lowe (red.), *Black Africans in Renaissance Europe*, Cambridge / New York / Melbourne 2005, pp. 303-325.

Christie's, 'Lot 67. Circle of Annibale Carracci (Bologna 1560 – 1609 Rome), *Portrait of a black lady, bust-length, wearing a coral necklace and holding an ormolu table clock in her right hand*', website Christie's, veiling 7067, *Important Old Master Pictures*, London, King Street (8 juli 2005), <http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=4544434> (23 januari 2012).

Cummins, Thomas B.F. en William B. Taylor, 'The Mulatto Gentlemen of Esmeraldas, Ecuador', in: Kenneth Mills, William B. Taylor en Sandra Lauderdale Graham (red.), *Colonial Latin America. A Documentary History*, Wilmington, Delaware 2002, pp. 159-161.

Dabydeen, David, *Hogarth's blacks. Images of blacks in eighteenth century English art*, Mundelstrup 1985.

Earle, T.F. en K.J.P. Lowe (red.), *Black Africans in Renaissance Europe*, Cambridge / New York / Melbourne 2005.

Erickson, Peter, 'Invisibility Speaks. Servants and Portraits in Early Modern Visual Culture', *The Journal for Early Modern Cultural Studies* 9 (2009) nr. 1 (Spring / Summer), pp. 23-61.

Erickson, Peter, 'Representations of Blacks and Blackness in the Renaissance', *Criticism* 35 (1993) nr. 4 (Fall), pp. 499-527.

Feest, Christian F. en Peter Kann (red.), *Gold und Macht. Spanien in der Neuen Welt. Eine Ausstellung anlässlich des 500. Jahrestages der Entdeckung Amerikas*, tent.cat. Wien (Künstlerhaus) / Budapest (Nationalgalerie) / Köln (Josef-Haubrich-Kunsthalle) 1987.

Filedt Kok, Jan Piet, 'Portret van een Afrikaanse man', *Bulletin van de Vereniging Rembrandt* 15 (2005), pp. 8-11.

Filedt Kok, Jan Piet en Marieke de Winkel, 'Een portret van een zwarte Afrikaanse man door Jan Mostaert', *Bulletin van het Rijksmuseum* 53 (2005) nr. 4, pp. 380-411.

Fracchia, Carmen, 'Constructing the Black Slave in Early Modern Spanish Painting', in: Tom Nichols (red.), *Others and Outcasts in Early Modern Europe. Picturing the Social Margins*, Aldershot, Hampshire / Burlington, VT 2007, pp. 179-195.

Website *The Image of the Black in Western Art*, <<http://www.imageoftheblack.com/>> (10 december 2011).

Kaplan, Paul Henry Daniel, 'Black Turks. Venetian artists and perceptions of Ottoman ethnicity', in: James G. Harper (red.), *The Turk and Islam in the Western Eye, 1450-1750. Visual Imagery before Orientalism*, Farnham, Surrey / Burlington, VT 2011, (Transculturalisms, 1400-1700), pp. 41-66.

Kaplan, Paul Henry Daniel, *The rise of the black magus in western art*, Ann Arbor, Michigan 1985, (Studies in the fine arts. Iconography, 9).

Kolfin, Elmer en Esther Schreuder (red.), *Black is beautiful. Rubens tot Dumas*, tent.cat. Amsterdam (De Nieuwe Kerk) 2008.

Lane, Kris E., *Quito 1599. City and colony in transition*, Albuquerque, New Mexico 2002, (Diálogos).

Locke, Alain, *The Negro in Art. A Pictorial Record of the Negro Artist and of the Negro Theme in Art*, New York 1979.

Lowe, Kate, 'Black Africans' Religious and Cultural Assimilation to, or Appropriation of, Catholicism in Italy, 1470-1520', *Renaissance and Reformation / Renaissance et Réforme* 31 (2008) nr. 2 (Spring), pp. 67-86.

Lowe, Kate, "'Representing" Africa. Ambassadors And Princes From Christian Africa To Renaissance Italy And Portugal, 1402-1608', *Transactions of the RHS* 17 (2007), pp. 101-128.

Lowe, Kate, 'The stereotyping of black Africans in Renaissance Europe', in: T.F. Earle en K.J.P. Lowe (red.), *Black Africans in Renaissance Europe*, Cambridge / New York / Melbourne 2005, pp. 17-47.

Lugo-Ortiz, Agnes en Angela Rosenthal (red.), *Slave Portraiture in the Atlantic World*, 2012 (verwacht).

Martin, Peter, *Schwarze Teufel, edle Mohren. Afrikaner in Geschichte und Bewußtsein der Deutschen*, Hamburg 1993.

Nederveen Pieterse, Johannes Paul, *Wit over zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur*, tent.cat. Amsterdam (Tropenmuseum) 1990.

Nelson, Charmaine A., *Representing the Black Female Subject in Western Art*, New York / Abingdon, Oxon 2010, (Routledge Studies on African and Black Diaspora, 2).

Newland, Joseph N. e.a. (red.), *The arts in Latin America, 1492-1820*, tent.cat. Philadelphia (Philadelphia Museum of Art) / Mexico City (Antiguo Colegio de San Ildefonso) / Los Angeles (Los Angeles County Museum of Art) 2006.

Suckale-Redlefsen, Gude, *Mauritius. Der heilige Mohr / The black Saint Maurice*, Houston 1987.

Walker-Oakes, Vanessa, 'Representing the Perfect Prince. Pontormo's Alessandro de' Medici', *Comitatus. A Journal of Medieval and Renaissance Studies* 32 (2001) nr. 1, pp. 127-146.

Website *The Walters Art Museum*, tentoonstelling *Revealing the African Presence in Renaissance Europe* (14 oktober 2012 – 21 januari 2013),
<<http://thewalters.org/eventscalendar/eventdetails.aspx?e=1330>> (9 december 2011).

Lijst van afbeeldingen:

Afb. 1. Albrecht Dürer, *Portret van Katharina*, 1521, zilverstifttekening op papier, 20 x 14 cm, Florence, Gabinetto dei Disegni e delle Stampe degli Uffizi. Foto: website *The Schwartzlist – Gary Schwartz Art Historian*, <<http://www.gsah.nl/schwartzlist/?id=127>> (23 december 2011).

Afb. 2. Albrecht Dürer, *Portret van een Zwarte Man*, gedateerd 1508, houtskooltekening, 32 x 21.8 cm, Wenen, Graphische Sammlung Albertina Museum, inv. nr. 3122. © Albertina, Vienna. Foto: website *Albertina*, 'Albrecht Dürer, *Head Study of an African*', <<http://www.albertina.at/jart/prj3/albertina/images/img-db/1215510157374.jpeg>> (23 december 2011).

Afb. 3. Antonio Carracci, *Portret van een Afrikaanse Jongen*, ca. 1595-1605, zwart krijt op papier, 20.4 x 10.4 cm, Amsterdam, Rijksmuseum, inv. nr. RP-T-1889-A-2150. Foto: website *Rijksmuseum*, 'Antonio Carracci, *Portret van een negerjongen*', <<http://www.rijksmuseum.nl/assetimage2.jsp?id=RP-T-1889-A-2150>> (24 december 2011).

Afb. 4. Cristofano dell'Altissimo, *Alchitrof, Keizer van Ethiopië*, ca. 1552-1568, olieverf op paneel, 59 x 42 cm, Florence, Galleria degli Uffizi. Foto: website *Web Gallery of Art*, 'Cristofano dell'Altissimo, *Alchitrof, Emperor of Ethiopia*', <<http://www.wga.hu/art/a/altissim/alchitro.jpg>> (31 januari 2012).

Afb. 5. Titiaan, *Portret van Laura Eustochia*, ca. 1529, olieverf op doek, 118 x 93 cm, Kreuzlingen, Heinz Kisters Collection. Foto: website *Web Gallery of Art*, 'Tiziano Vecellio, *Portrait of Laura Eustochia*', <http://www.wga.hu/html_m/t/tiziano/10/1/07laura.html> (31 januari 2012).

Afb. 6. Paris Bordon, *Portret van een man in wapenuitrusting met twee pages*, ca. 1550, olieverf op doek, 116.8 x 157.5 cm, New York, The Metropolitan Museum of Art, inv. nr. 1973.311.1. Foto: website *The Metropolitan Museum of Art*, 'Paris Bordon, *Portrait of a Man in Armor with Two Pages*', <<http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections/110000155?rpp=20&pg=1&ft=paris+bordon&pos=1>> (23 januari 2012).

Afb. 7. Toegeschreven aan Annibale Carracci, *Portret van een Zwart Dienstmeisje* (detail van een groter portret), jaren 1580, olieverf op doek, 61 x 30.5 cm, Leeds, particuliere collectie.

Foto: website *The Walters Art Museum*, tentoonstelling *Revealing the African Presence in Renaissance Europe*, 'Annibale Carracci, *Portrait of a Black Servant* (Fragment of a larger portrait)', <<http://thewalters.org/eventscalendar/eventdetails.aspx?e=1330>> (24 december 2011).

Afb. 8. Omgeving van Annibale Carracci, *Portret van een Zwarte Dame*, eind 16de eeuw, olieverf op doek, 59 x 38.4 cm, verblijfplaats niet teruggevonden. Foto: website *Christie's*, veiling 7067, *Important Old Master Pictures*, London, King Street (8 juli 2005), 'Lot 67. Circle of Annibale Carracci (Bologna 1560 – 1609 Rome), *Portrait of a black lady, bust-length, wearing a coral necklace and holding an ormolu table clock in her right hand*', <http://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=4544434> (23 januari 2012).

Afb. 9. Toegeschreven aan Davide Ghirlandaio, *Kroning van de maagd Maria met Hiëronymus en Antonius van Padua en een Zwarte Afrikaanse Stichter*, eind 15de eeuw / begin 16de eeuw, tempera op paneel, 109.8 x 71.6 cm, Hongarije, Esztergom, Keresztény Múzeum, inv. nr. 55194. Foto: website *Keresztény Múzeum*, 'David Ghirlandaio, *Mária megkoronázása*', <<http://www.keresztenymuzeum.hu/collections.php?mode=work&wid=68&page=0&vt=>> (23 december 2011).

Afb. 10. Jan Jansz Mostaert, *Portret van een Afrikaanse man*, ca. 1525-30, olieverf op paneel, 30.8 x 21.2 cm, Amsterdam, Rijksmuseum, inv. nr. SK-A-4986. Foto: website *Rijksmuseum*, 'Jan Jansz Mostaert, *Portret van een Afrikaanse man*', <<http://www.rijksmuseum.nl/images/assets/hoofdafbeeldingen/SK-A-4986?>> (23 december 2011).

Afb. 11. Francesco Caporale, *Portretbuste van Antonio Emanuele, markies van Ne Vunda, de Congolese ambassadeur aan het pauselijk hof*, porfier, 1629, Rome, Santa Maria Maggiore. Foto: The University of London. Bron: Kate Lowe, "'Representing" Africa. Ambassadors And Princes From Christian Africa To Renaissance Italy And Portugal, 1402-1608', *Transactions of the RHS* 17 (2007), p. 121.

Afb. 12. Agostino Tassi, *Antonio Emanuele, markies van Ne Vunda*, 1616-17, fresco, afmetingen niet teruggevonden, Rome, Palazzo del Quirinale, Salone dei Corazzieri. Foto: website *Atlante dell'arte italiana*, 'Tassi Agostino, *Fregio nel Salone dei Corazzieri*', <<http://www.atlantedellarteitaliana.it/artwork-5497.html>> (23 januari 2012).

Afb. 13. Andrés Sánchez Gallque, *Portret van Don Francisco de Arobe en Zijn Zonen Pedro en Domingo*, 1599, olieverf op papier, 92 x 175 cm, Madrid, Museo de América, inv. nr. 00069. Foto: Joaquín Otero Ubeda, website *Red Digital de Colecciones de Museos de España*, 'Andrés Sánchez Gallque, *Los mulatos de Esmeraldas*', <<http://ceres.mcu.es/pages/Main>> (10 december 2011).